

VÁMOS GYÖRGY

A Magyar Rádió és közléspolitikája a hatvanas évek második felében

A Magyar Rádió a hatvanas évek végén elterjedtségét és igénybevételét tekintve közepes európai színvonalon működött. Technikailag azonban a helyzet ennél rosszabb volt. Ugyanakkor a meghatározó műsorok, a műsorkészítők szakmai felkészültsége ellensúlyozta ezeket a hátrányokat.

A Rádió 1968-ban az egységes Magyar Rádió és Televízió (MRT) részeként a pártállam egyik legfontosabb, központi hírközlő intézménye volt; emellett a kulturális élet egyik centruma, és a zenei élet legjelentősebb mecénása. A Rádió a hatvanas években a korlátozott és irányított nyilvánosság keretében fokozatos reformok útján vonzó értelmiségi és kulturális alkotóműhellyé nőtte ki magát. A szervezet élén 1962-től Tömpe István állt, a rádiót 1959-től dr. Hárs István első elnökhelyettes vezette (1974-től az önálló Rádió elnöke), a művészeti műsorokért és a programszerkesztésért ugyancsak 1959-től dr. Kiss Kálmán elnökhelyettes felelt, az aktuális politikai adások főszerkesztőségét (így a hírszerkesztőséget) 1959 és 1970 között Várnai Vilmos irányította.¹

A Rádióra is vonatkozó lényeges döntéseket a pártközpontban hozták, míg szükség esetén az illetékes minisztérium államilag formalizálta az elhatározást. A KB Agitációs és Propaganda Bizottsága, amelynek az MRT elnöke is tagja volt, nemcsak közvetlen politikai-tartalmi ügyekkel törődött, hanem részletekbe menően tárgyalt a feltételrendszerrel is.²

¹ Tömpe 1956 decemberétől a belügyminiszter, 1958-tól a földművelésügyi miniszter első helyettese volt. Hárs 1954–1956 között belügyminiszter-helyettes volt; 1957-ben került a Rádióba. Mindketten a KB tagjai voltak. Kiss főiskolai tanár, főigazgató-helyettes volt, 1955-től dolgozott a Rádiónál. Várnai 1954–1956-ban a *Magyar Nemzet*mél tevékenykedett, 1957-ben került a Rádióhoz.

² A Rádió „munkáját a KB Agit. Prop. Osztálya irányítja, állami szinten pedig a kormányhoz tartozik” – szól a *Javaslat az MRT gazdálkodási rendszerének kialakítására* című előterjesztés, amelyet 1967. október 5-én tárgyalt az intézmény elnöksége. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) XXVI-A-80 60. d.

Az MRT önálló költségvetési fejezet volt (sokáig szuficites), vezetői a kormánytisztviselőket megillető járandóságot kapták.

1968 decemberében Magyarország 7,2 millió felnőtt lakosa közül több mint 2,5 millió rádió-előfizető és majdnem 1,4 millió televíziótulajdonos volt. A városokban majdnem minden családban volt rádiókészülék (100 családra 90 készülék jutott; a községekben 67). 1967-ben a vevőkészülékeknek 62,6%-a csupán középhullámú vételre volt alkalmas, 1969-ben 44,3%-a. Ugyanakkor a hordozható készülékek, táska- és zsebrádiók aránya e két év alatt 11,5 százalékról 24%-ra emelkedett, mindenekelőtt a fiatalok körében.³

A Kossuth és a Petőfi Rádió, valamint az URH-program együttesen napi 42 óra 15 perc műsort sugárzott. Volt öt vidéki stúdió (Nyíregyháza, Szolnok, Miskolc, Győr és Pécs), amelyek a központi programok műsorán túl saját műsort is adtak, összesen napi 6 óra 30 perc terjedelemben. A Kossuth Rádió az ország területének nappal 80, este 65%-án volt fogható. A Petőfi Rádió vételkörzete nappal az ország 77, este 45%-ára terjedt ki. (Az adatok szabványos mérések eredményei, azaz átlagok.) A jobb adásminőség és a vételi lehetőség javítása érdekében a hatvanas évek közepén megkezdődött az adóhálózat átalakítása, emiatt 1968 nyarán az adóállomás átmenetileg csökkentett teljesítménnyel sugárzott. Már mindennapos volt a harmadik program sugárzása is: napi 310 perc jó minőségű, elsősorban zenei műsor. A kísérleti sztereoadásokat csak Budapesten, hetente négyszer 1–1 órát lehetett hallgatni.

A rádióműsor kétharmada zene, egyharmada prózai műsor volt. Hallgatottsága az utóbbiaknak volt nagyobb: a krónikákat 1,1–1,3 millióan hallgatták meg, a hétfő estit 1,85 millióan, a hétfő ugyanis tévémentes nap volt. A leghallgatottabb műsorszámok közé tartozott a déli és a kora délutáni híradás, továbbá két zenei program: a *Jó ebédhez szól a nóta* (2,16 millió hallgató) és a *Csak fiataloknak* (1 millió hallgató).⁴

A Rádió legfontosabb szervezeti egységének az Aktuális Főszerkesztőség számított. Ezen belül az Információs Szerkesztőséghez tartozott a Hírszerkesztőség, a Külpolitikai rovat és a reggeli, illetve esti Krónika. Az Agitációs Szerkesztőséghez a szakrovatokat sorolták. 1968-ra egységesnek mondott napi információrendszert (hírperiódusok, krónikák és

³ Az adatok forrása S. MOLNÁR Edit–SEMJÉN Anita: *A rádióműsorok hallgatottsága, a televízió-műsorok nézettsége*. MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1969. Innen tudható az is, hogy a 18–25 évesek pontosan 39,1%-a rendelkezett táska- vagy zsebrádióval.

⁴ Vészits Ferenc titkárságvezető feljegyzése Tömpe István számára a Fock Jenő miniszterelnökkel folytatott tárgyalásra. 1968. május 28. MOL XXVI-A-8a 58. d.

külpolitikai műsorok) alakítottak ki. Bevezették a nemzetközi lapszemlét és különválasztották, terjedelemben bővítették a világgazdasági híreket.

A külpolitika iránti érdeklődést részben kihasználta, részben serkentette a Magyar Rádió is, amelynek információs műsoraiban a külföldi események elemzésének elsőbbsége volt. Igaz, a külpolitikai tájékoztatás mindenkori célja a magyar külpolitika szolgálata volt. Ez a követelmény ekkor gyakorlatilag a szovjet politika kívánalmainak felelt meg. Érvényben volt továbbá a sajtóirányítás általános elve, miszerint a szocialista országokról csak az a hír közölhető, amit maguk tesznek nyilvánossá. A hírek háttérét a szakrovatok műsoraival igyekeztek kiegészíteni, magyarázni. Mindezen műsorokat a Kossuth Rádióra építették, a Petőfi Rádió feladata a rövid (gyors) eseményközlés és a hírek ismétlése volt.⁵

A Zenei Főosztály 1968-ban 139 (!) budapesti koncertet közvetített, ebből 88 egyenes adás volt. Megrendezték a fiatal zongoristák versenyét, a nemzetközi dzsesszversenyt, 28 új zenekari darabot, 45 kamaraművet és 8 kórusművet mutattak be. 204 teljes opera volt műsoron: ezek közül 59 új felvétel, 14 magyarországi ősbemutató volt. Népszerű zenetörténeti sorozatok mentek, befutott műsornak számított a *Csúcsforgalom*, a tervek között megjelent a későbbi *Ki nyer ma?* előképe.⁶ A könnyű- és tánczene, a polbeat sok fejtörést okozott a rádió vezetőségének, illetve a kultúrpolitika irányítóinak. Az előadóművészek tülekedtek a rádiófelvételekért, a Rádió (és a politika) viszont a hagyományos ízlés és a politikai korlátok keretébe igyekezett szorítani őket, illetve az új zenei irányzatokat közvetlen pártpolitikai üzenetekkel igyekezett megtölteni (lásd polbeat).

Az Irodalmi Főosztály három részleg: a Rádiószínház, az irodalmi, illetve a szórakoztató műsorok osztálya volt. Az irodalmi hagyományok ápolója mellett megrendelőként is fellépett, utat nyitva a kortárs szerzőknek. Irodalmi alkotóműhely jellegét elsősorban a hangjátékok adták;⁷ 1968-ban 47 magyar és 21 külföldi hangjátékot mutatott be. Megrendezték a nemzetközi rádiójáték-fesztivált. Az irodalmi szerkesztők a klasszikus hazai szerzők életművét ismertető sorozatok és az élő írók munkáinak bemutatása mellett belevágtak a *Magyarország felfedezése* című honismereti-szociológiai sorozatba, a *Rádióegyetem* keretében a magyar irodalom történetét kívánták megismertetni és külön műsorok foglalkoz-

⁵ Előterjesztés a Rádió tájékoztatási tevékenységéről. Uo.⁶ A Magyar Rádió Zenei Főosztályának munkaterve, 1968/1969. Uo. 19. d.

⁷ Ez a leírás *A magyar irodalom története 1945–1975* (Szerk.: BÉLÁDI Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981) következő fejezetére támaszkodik: A Magyar Rádió irodalomkritikai tevékenysége (429–431.).

tak a nyelvhelyesség kérdésével. A legnagyobb színművészek mindennapos közreműködői voltak e műsoroknak. Szellemi nyitottságra utal egy előadás-sorozat, amelynek célja Claude Levi-Strauss és Teilhard de Chardin műveinek elemzése vagy a *Marx vagy Bakunyin* című, illetve a Guevara működését illető viták felidézése. A közönségkapcsolatra épített szórakoztató műsorok (például a *Húja a 139-660 telefonszámot* című élő műsor) sok új hallgatót vonzottak. Végül említést érdemel a kor jellegzetes programja, a szocialista brigádok tízrészes vetélkedője, amely (a korabeli vélekedés szerint) a kezdeti döcögösség után érdekessé és sikeressé vált.⁸

Az Ifjúsági és Gyermekek Osztály aktuális rovata az ifjúságot érintő politikai nagy rendezvényeket követte, de vitákat is kezdeményezett, érdekvédelemmel kísérletezett, pályaválasztási tanácsokat adott. A riportok között itt vetődött volna fel elsőként a drogprobléma is, ha a pártközpont közbe nem lép. A szerkesztőség nagy gonddal és vitatható eredményességgel készítette az *Iskolarádió* pedagógiai programjait. Az *Ifjúsági Rádiószínpad* 26 bemutatót tartott, tíz új mesejátékot és hét többrészes mesesorozatot készített. Az *Ifjúság randevú – kettőtől hatig* változatos, mozgékony délutáni műsor volt, a *Húszas stúdió* pedig heti 60 perc dokumentumműsor (témái: pályakezdők gondoljai, tanyasi emberek, falusi lányok Pesten, fiatalok vezető állásban stb.).⁹

Az intézményben 1968-ban 1304 személy dolgozott, közülük a műsorkészítő részlegekben dolgozott 636 fő, a műszaki igazgatóságon 223, a gazdasági részlegen 83 (352-en egyéb feladatokat láttak el). A párttagok száma 261, kétharmaduk műsorkészítő volt.¹⁰

A Rádió személyi állományát a hatvanas években az intézmény vezetői többször – így 1966-ban is – áttekintették. Általános gondot jelentett, hogy „a politikai osztályainkon dolgozó újságírók, szerkesztők között – akik egyébként jó szakemberek – elég nagy számú a nem politikai alkat”. Az akkori adatok szerint az Aktuális Főszerkesztőségen, ahol a politikai műsorok készültek, 87 újságíró dolgozott, több mint felük 40 év alatti. Egyetemet végzett 67 fő, nyolcan még tanultak. Németül 29, angolul 22, olaszul 9, franciául 18, spanyolul 4, oroszul 14 fő tudott. A politikailag legérzékenyebb területen dolgozó újságíróknak alig kétharmada (53 személy) volt tagja az MSZMP-nek. Az Aktuális Főszerkesztőséghez tartozott az öt vidéki stúdió is, 30 újságíróval, akik közül 13 volt párttag.

⁸ Az Irodalmi Főosztály munkaterve, 1968/1969. MOL XXVI-A-8a 59. d.

⁹ Az Ifjúsági és Gyermekek Osztály műsorterve, 1968/1969. Uo.

¹⁰ Az adatok forrása Vészits Ferenc már hivatkozott feljegyzése.

A Zenei Főosztály létszáma az együttesekkel (zenekarral, énekkarral) 234 fő, műsort 42 szerkesztő készített, közülük 9 fő volt párttag. Az Irodalmi Főosztályon negyvenen dolgoztak, közülük 34 úgynevezett politikai munkatárs volt; közülük mindenki egyetemet végzett, többségük beszélt idegen nyelvet, 41%-uk párttag volt. Az Ifjúsági Osztály 22 politikai munkatársa között 13 párttag dolgozott, 15 fő 1956 előtt lett rádiós.¹¹ Ezekben az években a rádió egyik feladata volt, hogy az önálló-suló televízió személyi feltételeit segítse. Több tapasztalt műsorkészítőt áthelyeztek, illetve néhányan maguk kezdeményezték a váltást.

A külföldi tudósítói hálózat is bővült: Moszkva, New York, Párizs és Berlin állandó állomáshely volt. A külpolitikai műsorokban gyakran foglalkoztatták a Magyar Távirati Iroda néhány munkatársát is.

A Rádió népszerűségét (és a szocialista rendszer akadozó működését) bizonyítja, hogy 1968-ban 53 400 levél érkezett a levelezési rovathoz. A belföldi levélírók közül sokan elintézetlen, látszólag rendezhetetlen ügyükben kértek segítséget. A műsorokra reagáló levelek egy része a szerkesztőségekbe érkezett, ezek száma nem szerepel az előbbi adatban. Sok külföldi levél is érkezett: az első negyedévben 17 390.¹²

Középpontban a gazdasági mechanizmus reformja

A gazdaság működésének elveivel és a reform előkészületeivel a Rádió már 1965 második felétől foglalkozott. Ennek két iránya alakult ki: a kifele szóló program előkészítése és a Rádió alkalmassá tétele a változó körülményekhez. Kiderült ugyanis, hogy az új követelmények érvényesítéséhez az intézmény működési rendjét is át kell alakítani. Emiatt megváltoztatták a szervezetet, a belső gazdálkodást, bevezették a kereskedelmi jellegű reklámozást, ami más érdekeltségi rendszert is hozott, megváltoztatták a műsorstruktúrát és bevezették az érdemi munkát végzők teljesítményének rendszeres minősítését.¹³

A szervezeti átrendezés egyik lényeges eleme az előre elkészített műsorok (elsősorban műszaki) ellenőrzését végző lehallgató apparátus felszámolá-

¹¹ A Magyar Rádió káderhelyzete az 1966. áprilisi felmérés alapján. Uo. 32. d.

¹² A Rádió műsormunkájának főbb jellemzői 1968-ban. Uo. 27. d.

¹³ Az új központi egységek: az önálló személyzeti és oktatási osztály, a nemzetközi kapcsolatok főosztálya, a műszaki, illetve a gazdasági igazgatóság. A belső gazdálkodás akkori újdonsága az volt, hogy önállóbbak lettek a szervezeti egységek vezetői: a bérekhez nem kapcsoltak létszámelőírást, lehetővé tették a több évre szóló tervezést, a rovatok közötti átcsoportosítást, a tartalékképzést, az éves maradványok későbbi felhasználását.

sa. A szerkesztők önállóságát és a műsorkészítésben közreműködők közvetlen felelősségét hozó új műsorügyrendet 1968. szeptember 1-jén vezették be. Mindez szinte forradalmi változást hozott a Rádió belső életében, ugyanis hosszabb távon megváltoztatta a műsorkészítők gondolkodását.¹⁴

A gazdaságirányítás reformjával kapcsolatos feladataira a politikai szerkesztőség már alaposan felkészült.¹⁵ 1966-tól gyakran megszólaltatta a reformokat kidolgozó tudósokat, közgazdászokat (például Nagy Tamást, Berend T. Ivánt, Csikós-Nagy Bélát). A rovatok megfogalmazták a műsorötleteiket. A vitákban körvonalazódott néhány általános műsorkészítési elv, így az, hogy a napi hírműsorok, krónikák riporterei lehetőleg ne foglalkozzanak szakmai részkérdésekkel, azokat hagyják a szakrovatok speciálisan képzett munkatársaira. Azt feltételezték, hogy a hallgatók többsége nem a célokat vitatja, hanem azokkal az eszközökkel elégedetlen, amelyekkel a célt el akarják érni. Éppen ezért a célok szocialista tartalmát kívánták hangsúlyozni.

A tőkés társadalomhoz, különösen a Közös Piachoz fűződő illúziók eloszlátása lett volna a másik általános cél, ezért a kapitalizmus alapvető, belső ellentmondásaira akartak rávilágítani az új műsorokban. Gyakran kerültek szóba az érdekviszonyok, a dolgozó ember sajátos kettős érdekeltsége (tudniillik, hogy termelő és fogyasztó is). Mivel a riporterek azt tapasztalták, hogy a dolgozók sok helyen úgy vélik: vezetőiknek elsősorban a hatalma nő meg, megnyugtatójukra jogi ismertető műsorokat terveztek, amelyek a társadalmi kontrollra biztattak, de elsősorban a munkahelyeken gyakran ismétlődő konfliktusok megoldásához adtak némi útmutatást.¹⁶

A belső vitákban sokan szóba hozták a várható társadalmi hatásokat. „Az 1968-as év, az új mechanizmus gazdasági, társadalmi hatása olyan, előre nem pontosan körvonalazható új feladatokat és problémákat jelenthet, amely a Rádió szerepét, felelősségét kiterjeszti, s amely a tömegpolitikai befolyásolás terén nagyobb hatásfokot, a társadalmi változásokra rugalmasabb reagálást, kezdeményezőbb műsorpolitikát igényelt” – olvasható például Kiss Kálmán elnökhelyettes elemzésében.¹⁷ Kiss

¹⁴ A 24/1968. sz. elnökhelyettesi utasítás a lehallgató csoport és a műszaki lehallgató apparátus megszüntetése utáni új műsorügyrendről. Uo. 60. d.

¹⁵ Az MRT elnöksége 1967. február 7-én tárgyalta az I. félévi tervet, majd október 5-én az *Irányelvek az új gazdaságirányítási rendszer műsorpropagandájával kapcsolatban* című napirendet. Uo. 26. d.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Dr. Kiss Kálmán előterjesztése 1968 feladatairól a Kollégium 1968. január 31-i ülésére. Uo. 26. d. – A kollégium az elnök mellett működő tanácskozó testület volt, feladata a műsorpolitikai, intézményi gazdálkodással összefüggő elvi kérdések tisztázása, a műsortervek megvitatása volt.

kiemelte, hogy új jelenségeket hozhat az ipari munkaidő csökkenése, várható, hogy – a televízió hatására – csökken a rádió hallgatottsága; szólt arról is, hogy a kulturális életben a kommercializálódás jelei mutatkoznak. Óvatosságot stílusváltást kezdeményezett: a műsorokban a riportter személyiségének és a szenzációnak nagyobb teret kívánt engedni, szorgalmazta a „közönségkapcsolatos” műsorok bővítését. Továbbá azt javasolta: „A végeredmény bemutatása helyett ábrázoljuk azt a – sokszor kínokkal, gondokkal teli – folyamatot, amelynek eredményeként valami új megszületik, s egyben mutassuk meg azt is, hogy az így elért eredmény egyben új problémákat vet fel, új gondokat is jelent.” Januártól a többé-kevésbé rendszeres műsorértékelések során gyakran kerültek szóba a felsorolt témák.

A csehszlovákiai változások lényegében egyidőben történtek a magyar reformok indításával. A hazai változásokról a magyar lakosság 74%-a tudott, és több-kevesebb figyelemmel követte. Az ismertetésben jelentős szerepük volt a rádióműsoroknak. Arról, hogy a szomszéd országban is hasonló jellegű változások vannak, már csak a megkérdezettek felének volt ismerete: az általános iskolai végzettségűek 37, az érettségizettek 79, a felsőfokú végzettségűek 94%-a tudott róla.¹⁸

A rádiózás jövőképe 1968-ban

A Rádió vezetői és munkatársainak meghatározó csapata már a hatvanas évek első felében szorgalmazta, hogy tudományos eredményeket és gyakorlati tapasztalatokat számba véve határozzák meg a műsorszolgáltatás távlati elképzeléseit. Több terjedelmes dolgozat készült (*A Magyar Rádió holnapja*, 1961; *A hetvenes évek rádiója*, 1969); Cserés Miklós, majd Szecskő Tamás vezetésével a módszertani csoport és a közvélemény-kutató részleg összevonásával elismert tudományos műhely (a Tömegkommunikációs Kutatóközpont) kezdett kialakulni. Részen ezek figyelembe vételével készült néhány példányban 1967/1968 fordulóján *A sajtó, a rádió s a televízió néhány problémája* című, a döntéshozók számára készült tanulmány, amelyet Hárs István és az MSZMP KB apparátusában dolgozó Katona István jegyzett.¹⁹ Ebben visszatérő problémaként azonosították azt, hogy a hírekben szereplő események

¹⁸ BÉKÉS Ferenc–JAKAB Zoltán: *A felnőtt lakosság és a gazdasági reform*. MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1969. 51–52.

¹⁹ Az anyag másolatát Hárs István bocsátotta rendelkezésemre.

összefüggései nem világosak. Pedig a közönség – írták – igényli az események magyarázatát. A belpolitikai élet ábrázolása pedig unalmas és szürke, noha a közönséget nagyon érdekelné mi történik idehaza. A tudósítások színvonalát egyenetlennek tartották.

Úgy vélték: a közvetlen jövőben a televízió maga mögé szorítja a rádiót, de utóbbinak változatlanul vezető szerepe marad a hírszolgáltatásban. Ennek az az oka, hogy „A rádió [...] sikerét nem egyetlen műsor, hanem a folyamatos aktualitás biztosítja.” A zene megőrzi elsődleges szerepét, pihentető, művészi élményt nyújtó funkcióját a rádió tudja tömegessé tenni. Csökken ugyan a rádiózásra fordított idő, de megmarad a reggeli és a déli hallgatottsági csúcsidő.

Mindezek alapján a szerzők lényeges változásokat láttak szükségesnek a programok szerkezetében és az egyes műsorok hosszában, stílusában, hangzásában. Állást foglaltak a rádiózás egyik legfontosabb dilemmájában: az információszolgáltatásban a gyorsaságnál – kiemelve fontosságát – előbbre való szempont a megbízhatóság. Pontosabban: „A gyorsaság alapvetően fontos követelmény, de csak másodlagos a politikai tartalom és céltudatosság mögött [...] A gyorsaság soha nem lehet a hitelesség rovására.”

A hírszolgáltatás

A rádió első funkciója a hírközlés. S. Molnár Edit és Semjén Anita már idézett felmérése szerint a megkérdezettek 74%-a minden nap egyszer vagy többször hallgatott rádiót. Valamennyi adatsor a (fő)városi, értelmiségi, magas iskolai végzettségű, vezető állású csoport nagyobb aktivitását bizonyítja; ők a leggyakoribb tévénezők és újságolvasók is. A rendszeres rádiózók több mint fele minden nap televíziót is nézett, és csupán 13%-uk állította, hogy sohase tévézik.²⁰

Elsősorban krónikákat és híreket hallgattak az emberek. A vezetőszerű beosztású értelmiségiek 71, a szellemi munkát végzők 69, a szakmunkások 81, a mezőgazdasági fizikai dolgozók 53%-a naponta legalább egy híradást meghallgatott a rádióban.²¹ Egy másik korabeli vizsgálat szerint a megkérdezettek 65%-a minden nap, 15%-a hetenként többször hallgatott híreket; a televízió híradóját naponta 39, hetente 21%

²⁰ A rádióműsorok hallgatottsága. I. m. 82.

²¹ Dr. Hárs István: A Rádió agitációs és propaganda munkája. In: *Előadások a rádióról*. MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1970–1971. 14.

többször nézte. A napilapokat a megkérdezettek közel kétharmada olvasta mindennap. Ugyanakkor a rádióhallgatók ismeretszintje alacsonyabbnak bizonyult, mint a televízió nézői. A magyarázat: akkor még csak a magasabb jövedelműeknek volt televíziókészüléke, újságokat a városi lakosok vásároltak, olvastak többet, viszont a rádióhallgatók köre minden társadalmi rétegre és csoportra kiterjedt.²²

A hírszerkesztőnek – igaz, korlátozott – mérlegelési lehetősége és személyes felelőssége volt. Az első korlát mindjárt a főnökeinek, rajtuk túl a pártközpontnak a figyelme volt, a másik a szerkesztő által közreadott hírek eredete. A Magyar Rádió hírei szinte kizárólag a Magyar Távirati Irodától érkeztek, így a Csehszlovákiáról szóló jelentések is. Az MTI volt egyrészt a nagy hírügynökségek magyarországi „vezérképviselte” („közvetítője”), másfelől a külföldről sugárzó rádiókat leszámítva a fő hírforrás. Az MTI szűrőként működött: az egyik fajta – hírügynökségi – értékelést egy másik szemlélet szerint változtatta meg. A rádiós hírszerkesztőség munkája tehát mindenkor függvénye volt az MTI hírpolitikájának, amely „nem kereskedelmi jellegű elvárásokon alapul[t]”. Ha tehát voltak politikai korlátai az információknak, akkor azok először a Naphegyen, az MTI szerkesztőségében jelentkeztek.²³

A Rádió hírszerkesztőségében rádiófigyelő szolgálat is működött (Moszkva, Washinton és London rádióállomásait hallgatták), de ezzel csak ellenőrizték, olykor kiegészítették a távirati iroda híreit. Külföldi, nyugati lapok érkeztek ugyan, de nem kellő választékban és nagy késéssel. Volt bizonyos vetélkedés a rádiósok, a *Népszabadság* és a televízió híradója között. Ezt azonban korlátozták például a kötött időzítésű, embargós hírek. A politikai, diplomáciai vagy hatalmi szempontok a hírszerkesztés lehetőségeit befolyásolták: például nem adtak ki információkat, vagy fordítva, a pártközpont vagy a Tájékoztatási Hivatal kötelezte a Rádiót egy-egy közlemény változtatás nélküli beolvasására. Különös gond volt a szocialista országokról szóló információszolgáltatás. Volt egy általános elv: azt mondja el róluk a Rádió, ami az ő jelen-

²² *Gazdasági ismeretek és vélemények*. I. m. 51–52.

²³ „...mindegyik hírügynökség más-más politikai szemüvegen keresztül szemléli az eseményt, látja el értékelő megjegyzésekkel. Az MTI munkatársai ezeket leválasztják a hírről, azért, hogy az eseményről megfelelő képpel rendelkezzenek. Ez a mechanizmus érvényesül az MTI-nél történő szelekcióban, a szerkesztői munkában. A tiszta profilú hírügynökségi tevékenység keveredik más irányú, célú feladatokkal. A lényegi átszerkesztés miatt bármilyen megközelítésű hírvizsgálatot folytatunk, mindig a monopolhelyzetben lévő MTI-nél kell kezdeni a vizsgálódást.” MAGYAR Péter–RITTER Tibor–SEMJÉN Anita: Az MTI Külpolitikai Szerkesztőségébe érkező hírek összehasonlítása a Külpolitikai Szerkesztőség által szerkesztett és kiadott hírekkel. In: *Az információtól a hírig*. MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1971. 38.

téseikben szerepel. Ám a visszatartott, hamis elemekkel teletűzdelt hír így is a Rádió hitelességét ásta alá. Ráadásul nem feledkezhetünk meg az akkori valóságos konkurenciáról sem, hiszen ami politikailag fontos vagy érdekes volt, azt a Szabad Európa Rádió (vagy más, magyarul is sugárzó nyugati rádióállomás) hamarosan bemondta.²⁴

1968-ban a Kossuth Rádióban hétfőtől péntekig napi 17 hírperiódus volt, két reggeli és egy esti Krónikával. Szombaton 16 hírperiódus volt, vasárnap pedig nyolcszor mondtak híreket és nem volt Krónika. A Petőfin hétköznapi 11 híradás volt, azt URH-adókon minden nap kétszer sugároztak híreket (vasárnap a Petőfin is). Összességében január 1. és augusztus 20. között 3677 híradás volt, ezek között 1198 olyan, amelyben Csehszlovákiáról szó volt. Vagyis átlagosan minden harmadik híradásban volt olyan hír, amelyből a szomszéd ország politikai, diplomáciai vagy gazdasági életéről tudhatott meg valamit a rádióhallgató.

Hírek Csehszlovákiáról 1968-ban

A történet 1968. január 5-én kezdődött. Novisad este hétkor bemondta, hogy Csehszlovákiában különválasztották a köztársasági elnöki és a pártvezetői funkciót,²⁵ 21.30-kor a Budapestről a külföldre sugárzott *Szülőföldünk* Černík miniszterelnöki kinevezéséről is tudósított.²⁶ Este tízkor a Kossuth Rádióban a következő hírt olvasta fel a bemondó, Debrenti Piroska: „Gazdasági és személyi kérdésekről tárgyalt a Csehszlovák Kommunista Párt központi bizottsági plénuma. Antonín Novotny saját kérésére felmentették a Központi Bizottság első titkári tisztéből, és helyére Alexander Dubčeket választották meg.” Aki további részletekre is kíváncsi volt, az megtudhatta, hogy a Csehszlovák Távirati Iroda késő este adta ki a jelentését. Az ügyeletes hírszerkesztő, Kulcsár István már korábban, 20.55-kor elkészítette Dubček életrajzát.²⁷ (Jellemző a korszakra, hogy a szlovák kommunista párt akkor öt éve funkcionáló első titkára Magyarországon a politikával hivatásszerűen nem foglalkozók körében szinte teljesen ismeretlennek számított.) A részletes hír csak az esti fő híradás után készült el, 22.20-kor. Ebben az akkor szokásos

²⁴ S. Molnár és Semjén vizsgálata szerint a rádiózók mintegy 5%-a hallgatott külföldi műsorokat. (l. m. 98.)

²⁵ Hungarian monitoring. Open Society Archives (a továbbiakban: HU OSA) 300-40-8 Box 182., 268.

²⁶ Uo. 281. – Mivel utóbbi információ embargós volt, a műsor szerkesztőit megbüntették! MOL XXVI-A-8aq 58. d.

²⁷ Kulcsár István szóbeli közlése.

fordulatok után (saját kérés, érdemek elismerése, nagy eredmények stb.) lényeges elemek is megjelentek. A hír szokatlan terjedelme (felolvasása mintegy négy percig tartott) jelezte az esemény fontosságát.

A Petőfi Rádió a TASZSZ-ra (szovjet hírügynökség) hivatkozva még aznap este (23.00-kor) elmondta, hogy a moszkvai pártvezetés üdvözlöi a változást. Ez a közlés mint valamely hivatalos pecsét adta értésre: „legális”, egyeztetett lépésről van szó. Kádár János hasonló tartalmú táviratáról 24 óra múlva adott hírt a Rádió. Ettől kezdve a Csehszlovákiából érkező hírek gyorsan követték egymást. Alig telt el nap, hogy a szomszéd országról híradásaiban ne mondott volna valamit a Rádió. Igaz, ez jelentős politikai információt és mondjuk az új típusú hűtőszekrények bolti megjelenését is jelenti. És a híradások megoszlása sem egyenletes: januárban még csak 108, júliusban már több mint 200, míg augusztus első 20 napja alatt 199 vonatkozó hírt számoltam össze. Azaz Csehszlovákiával kiugróan nagy gyakorisággal és szokatlan terjedelemben foglalkozott híreiben a Magyar Rádió. A magyar közönség segítségével napról napra követhette a változásokat.

Ugyanebben az időszakban az MSZMP vezető szervei 43 alkalommal tárgyaltak Csehszlovákiáról. A hírek döntő többsége a Kossuth Rádióban hangzott el. A fontosabb napi hírek délutánra, estére érkeztek meg, amikor befejeződött a pártvezetők tárgyalása, a központi bizottság, a kormány vagy más testület ülése, és erről közleményt adtak ki. Többek között ebből következhet az a szembetűnő aránytalanság, hogy a Rádió csehszlovákiai híreinek mintegy egyharmada későn, este 10-kor hangzott el. Vélhetőleg azonban más magyarázata is volt ennek. A szakmai oka az, hogy az esti főhíradásban kívánták a napi eseményeket összefoglalni; a politikai pedig az, hogy kisebb, de felkészültebb hallgatóságra számítottak. Ezeket a híreket elhangzásuk után egy órával megismélték a Petőfin és az URH adókon, ami a hallgatók számát növelte. A hírek egy részét éjfélkor is leadták.

Augusztus 20-án a magyar hallgató a rádióból a *Pravda* aznapi cikkének kivonatát ismerhette meg. A cikk az ideológiai harcról szólt, és hangsúlyozta, hogy soha nem engedik meg, hogy éket verjenek a szocialista országok közé és a marxista-leninisták számára soha nem lesz közömbös a szocialista építés sorsa a többi országban.

Augusztus 21-én reggel (08.44-kor) a bemondó a Kossuth Rádió zenés műsorát megszakítva olvasta be a hírt: „A Magyar Távirati Irodát illetékes helyen felhatalmazták a következők közlésére: »A szomszédos Csehszlovákia párt- és állami személyiségeinek kérését teljesítve a Magyar Népköztársaság kormánya, együtt más szövetséges országokkal, segít-

séget nyújt, beleértve a fegyveres támogatást is, a testvéri csehszlovák népnek a belső, szocializmusellenes, valamint a külső, imperialista erők által létrehozott ellenforradalmi fordulat veszélyének elhárítása céljából. A testvéri országok együttes segítsége megfelel a Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, az NDK, a Szovjetunió párt- és állami vezetői által aláírt bratiszlavai [A kéziratban eredetileg a pozsonyi szö szerepelt, de azt átütötték. – V. Gy.] nyilatkozatnak, amelyben kinyilvánították, hogy a szocialista vívmányok védelme és erősítése valamennyi szocialista ország közös internacionalista kötelessége. Csehszlovákiában olyan súlyos helyzet alakult ki, amely megsemmisítéssel fenyegette a szocialista vívmányokat, a törvényes rendet, veszélyeztette a szocialista világrendszer életbe vágó értékeit, a testvéri országok biztonságát, az európai népek békéjét, a fenyegető veszély időben történő elhárítására Csehszlovákia párt- és állami személyiségeinek kérésére a Magyar Népköztársaság kormányának határozata alapján néphadseregünk egységei Csehszlovákia területére léptek. Együtt a szövetséges csapatokkal. Amint a fenyegető veszély megszűnik, és a csehszlovák törvényes hatóságok úgy döntenek, hogy a szövetséges katonai egységek jelenlétére nincs szükség, a csapatokat haladéktalanul kivonják a csehszlovák szocialista köztársaságból. A szocialista országok kormányainak elhatározása egyetlen állam ellen sem irányul, nem sérti más államok érdekeit, döntésük teljes összhangban van a testvéri szocialista országok szövetségi szerződéseivel. A testvéri szocialista országok egységét és szolidaritását állítjuk szembe az ellenség bűnös próbálkozásaival. Soha senkinek nem engedjük meg, hogy a szocialista közösség valamelyik tagját kiragadják sorainkból.« Felolvastuk az MTI közleményét. (Gong.)”²⁸ A közleményt a következő híradásban megismételték. Aznap ötkor még teljes terjedelemben felolvasták „a CSKP központi bizottság tagjainak, a csehszlovák kormány és a nemzetgyűlés tagjainak egy csoportja” nevében kiadott felhívást is.²⁹ A következő napokban nagy terjedelmű, tartalmilag azonban nagyon is egynemű hírek uralták a rádiós tájékoztatást. A híradásokban, külpolitikai műsorokban, nemzetközi lapszemlében továbbra is sűrűn szerepelt Csehszlovákia, de csak a TASZSZ jelentései, az MTI közleményei vagy a moszkvai *Pravda* aktuális írása. Más külföldi visszhang csak elvétve jelent meg, az is csupán „baráti” országokból, egyetértő (fél)hivatalos megjegyzések formájában. Kivétel 22-én Ceaușescu beszé-

²⁸ HU OSA 300408 168. Box. 929.

²⁹ Uo. 942.

de a román nemzetgyűlésben, ahol állást foglalt az internacionalista segítségnyújtás ellen.³⁰

A Magyar Rádió a Csehszlovákia elleni invázió során utasítást kapott, hogy a cseh nyelvű Vltava rádió mellett (amelyet szovjet megbízottak készítettek, és már 21-én este megszólalt) indítson szlovák nyelvű programot. A végrehajtás a Külföldi Adások főszerkesztőségére hárult.

Augusztus 23-án 20.00 órakor, majd 21.30-kor a magyar nyelvű adás helyett, ugyanazon a hullámhosszon, már szlovákul mondtak híreket, olvastak fel kommentárt.³¹ Két nap múlva a *Szülföldünk* című műsor helyett a Magyar Rádió szlovák nyelvű adása jelentkezett, majd néhány hír után magyar nyelven közleményeket olvastak fel.³² Gáti Vilmos, a műsor felelős szerkesztője kezdeményezte, hogy a budapesti szlovák iskolák tanárainak küldjenek katonai behívót, mivel a Rádióban nem volt nyelvet tudó munkatárs, és felkértek néhány szláv nyelvet ismerő újságíró. Közülük válogatták ki a szerkesztőség tagjait. 1968. augusztus 23-án megindult az adás, napi 18 óra műsoridővel, a 240 méteres középhullámon, a balatonszabadi adóról. A felelős szerkesztő az első hét adásairól ezt jelentette: „A szlovák nyelvű adás óránként híreket sugároz, ismerteti a magyar párt és állami vezetők állásfoglalásait, a magyar, a szovjet és a többi baráti ország sajtó- és egyéb véleményeit. A híradások, kommentárok és lapszemlék közötti időt zenével tölti ki. A beérkezett kevés vélemény szerint az adások körülbelül a Tatra vidékéig hallhatók.”³³ A műsor készítőivel szemben egyetlen követelményt támasztottak: tudjanak szlovákul. Így azután tanár és színésznő volt a stábben, de újságíró nem. A minőség senkit sem zavart, mert a műsorokat gyakorlatilag senki sem hallgatta. Hamar napi négyszer fél órára korlátozták az adásidőt, és szeptember 9-től 1969 tavaszáig reggel, délben, este sugározott szlovák adást a Magyar Rádió. Előbb március 17-től a reggeli és déli, majd három hét múlva, április 3-án az esti adások is elhallgattak.

Időközben néhányszor megszólalt egy másik hang is: „Itt a csehszlovákiai törvényes Csehszlovák Rádió és Televízió, Kelet-Szlovákia, Kassa.” Augusztus 25-én este (23.15-kor) a magyar katonákat szólította meg: „Amint látjátok, parancsnokaitok félrevezettek benneteket. Nálunk, Csehszlovákiában nincs kontrarevolúció. Titeket senki nem hívott ide.

³⁰ Uo. 997.

³¹ Uo. 1057.

³² Uo. 1125.

³³ FALUS György: *Radio Budapest Hungary. A külföldi adások története, 1945–1981*. Magyar Rádió, Budapest, 1988. 229.

Mi békésen építettük nálunk a szocializmust. Ti és a többi okkupációs csapatok zavartátok ezt meg.” A kiáltvány Svoboda, Dubček és a csehszlovák szocialista köztársaság éltetésével fejeződött be.³⁴

*

1968-ban a Rádió legnagyobb belső vállalkozása egy új műsorrend (struktúra) véglegesítése volt. A hatvanas évek elején megkezdett, és kisebb-nagyobb igazításokkal, a rádiózás korszerű stílusához, a hallgatóság várható igényeihez alakított változtatásokkal jellemezhető folyamat jelentős állomásaként teljes szerkezeti átalakítást határoztak el. Az újdonságok 1969 tavaszán jelentek meg, de a döntést már korábban meghozták.³⁵ A változás lényege a politikai műsorok arányának növelése a teljes műsoridőn belül, a *Déli Krónika* bevezetése, a Petőfi Rádió „egész napos” (08.00–24.00 óráig tartó), önálló programmá bővítése, az URH (később 3. műsor, majd Bartók Rádió) sugárzási idejének növelése. A még hosszú ideig a konkurenciamentes (értsd: televíziómentes) hétfő esteiken sugározták a legfontosabbnak tartott szórakoztató műsorokat (kabaré, rádiószínház, dalszínház). Megjelentek az egész napszakokat átívelő magazinok, azaz a nagyjából azonos összetételű közönségnek szolgáló változatos műfajú műsorok elegye. A változás összességében a korszerűbb rádiózás ígéretét is hordozta.

³⁴ HU OSA 300408 168. Bksz. 1131.

³⁵ A Magyar Rádió Műsorfejlesztési javaslata 1969-re. (Az előterjesztés 1968. augusztus 15-én készült.) MOL XXVI-A-8a 58. d.